

КАТЕГОРІЯ "МЕТА" В ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ

Розглянуто історичний розвиток категорії «мета» в теорії управління. Пояснено з точки зору діалектики об'єктивне існування цілей системи. Показано взаємозв'язок діалектики теорії цілей і управління системами.

Ключові слова: діалектика, мета, абстрактна мета, загальна мета, функціональна мета, система, управління, самоуправління.

Е.Н. Таран-Лала

КАТЕГОРИЯ "ЦЕЛЬ" В ТЕОРИИ УПРАВЛЕНИЯ

Рассмотрены историческое развитие категории «цель» в теории управления. Объяснено с точки зрения диалектики объективное существование целей системы. Показана взаимосвязь диалектики теории целей и управления системами.

Ключевые слова: диалектика, цель, абстрактная цель, общая цель, функциональная цель, система, управление, самоуправление.

Е. Таран-Лала

CATEGORY OF "GOAL" IN THE THEORY OF MANAGEMENT

We have considered the historic development of the category of "goal" in the theory of management. Objective relevance of goals as a system has been researched in terms of dialectics. Correlation between the theory of objectives and systems management in view of dialectics has been revealed.

Keywords: dialectic, goal, abstract goal, general goal, functional goal, system, management, self-government.

Постановка проблеми. Управління є цілеспрямованим процесом, це вже давно не викликає сумнівів. Але потребує уточнення об'єктивна мета або цілі, на досягнення яких спрямовано управління. Для цього необхідно конкретизувати поняття "мета". Питання про цілі виникло давно, це основне питання філософії поділило усіх філософів на ідеалістів, які визнають наявність (ідеальної) мети в природі, і матеріалістів, що вважають мету винятковою прерогативою діяльності людини.

Метою статті є вивчення особливостей історичного розвитку категорії "мета" в теорії управління, пояснення з точки зору діалектики об'єктивного існування системи цілей та визначення взаємозв'язку діалектики теорії цілей і управління системами.

Виклад основного матеріалу. Значну увагу вивченню категорії мета" приділяли Сократ, Платон, Аристотель, Лейбніц, Кант, Фіхте, Шеллінг, Гегель [1-12]. Однак визначення об'єктивних цілей управління до тепер залишається предметом багатьох дискусій і досліджень. За Платоном, мета є це не просто категорією, а виразом загального зв'язку. Усі категорії – благо, добро, прекрасне, ідея тощо – телеологізовані, тобто складові моменти мети прагнуть до єдності. Щось має сенс лише в прагненні до мети, до якогось загального, до кінця, або "телос". Сутність речі, говорив Платон, є її причетність особливої сутності, якою вона повинна бути причетна [1, с. 12].

Мета виявляється принципом створення, існування та розвитку кінцевих предметів і нематеріальним зв'язком з цілим, з космосом. Закономірність природи проявляється в її "телос", внутрішній меті. За Платоном, порядок, доцільність в державі – це вияв мети в чесноті. Цілеспрямованість людської діяльності є не що

* Таран-Лала О.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки та торгівлі, м. Полтава.

іншим, як проявом цілі у формі мудрості, і всієї гармонії "телос", чесноти і мудрості суть прояву світової мети [1, с. 479].

Якщо матеріалісти (Анаксагор, Демокріт та ін.) вважали організацію (структуру) речі матеріальною (у вигляді особливої речовини), то Аристотель був переконаний в її нематеріальності, що збігається з природою поняття, знання, цілі. Суперечливість поглядів Аристотеля виявляється в розумінні їм живої природи. Тут "телос" виступає як душа (ентелехія) – передзакладена потенція, що визначає розвиток живого. Філософія Аристотеля визначила ідеї іманентної телеології, сформульовані пізніше Г.В. Лейбніцем та І. Кантом, переросла поступово в серйозну природничу школу і не втратила значення і у наш час.

В епоху середньовіччя Августин Блаженний і Фома Аквінський, використовуючи вчення Аристотеля про "кінцеві причини" – цілі, розробили філософсько-богословський світогляд (томізм), згідно з яким причиною всього є бог, а людина і природа є лише знаряддям, "матеріалом", який здійснює його задуми [1, с. 14].

Г.В. Лейбніц розвинув аристотелівське вчення про цілі як про кінцеві причини, розуміючи мету як "споконвічну, внутрішньо притаманну кожному тілу рушійну силу ... актуальний внутрішній рух " [2, с. 15]. Світ, за Г.В. Лейбніцем, є гігантським організмом, гармонією всіх його частин, що складаються з нематеріальних, доцільних діючих сил - монад, які і надають у своїй сукупності єдність і узгодженість Всесвіту. Загальний же зв'язок і порядок монад є нічим іншим, як богом, метою всякого прагнення [2, с. 15].

І. Кант висловив думку, що в суспільній діяльності у людини ховається щось таке, що властиве самому об'єктивному ходу історії та що від самої людини не залежить. Він говорив, що мета може бути лише у розумних істотах, що вона є здатністю визначати саму себе до скоєння вчинків згідно з уявленнями про ті чи інші закони.

Подальша розробка категорії мети здійснювалася на шляху подолання в рамках ідеалізму метафізичної протилежності сущого і належного, суб'єктивної мети і об'єктивного змісту в філософських системах І.Г. Фіхте, Ф.В.Й. Шеллінга і Г.В.Ф. Гегеля.

У навчаннях більшості філософів-телеології (ідеалістів) загальними є такі положення:

закономірність природи проявляється в її "телос" – внутрішній меті (іманентна телеологія);

мета є виразом загального зв'язку;

конкретні цілі підпорядковуються світовій (кінцевій) цілі.

Отже, основою іманентної телеології Аристотеля, Г.В. Лейбніца, І.Г. Фіхте, Ф.В.Й. Шеллінга, Г.В.Ф. Гегеля, трансцендентної телеології М. Вольфа, волюнтаризму, прагматизму, суб'єктивізму, екзистенціалізму є наявність у всьому існуючому ідеального цільового початку.

Матеріалісти ж визнавали лише суб'єктивну мету, тобто вважали мету прерогативою людини і людського суспільства. У філософів-марксистів найсильнішим аргументом служить відома фраза К. Маркса: найгірший архітектор від найкращої бджоли відрізняється тим, що перш, ніж будувати осередок з воску, він вже побудував його в своїй голові [3, с. 189]. Філософи-матеріалісти, визнаючи об'єктивну зумовленість мети (цілі людини породжені об'єктивним світом і передбачають його [4, с. 171]), дотримуються таких поглядів:

мета є прерогативою людини, елементом людської діяльності;

у людській діяльності є два види цілей: конкретні й абстрактні: конкретна мета є кінцевою і суб'єктивною, абстрактна мета є загальним благо-кінцевим результатом, тобто "ідеальна модель бажаного майбутнього, що має бути створене, але реально ще не існує" [5, с. 38].

Змістом абстрактної мети є мислиме благо, тобто його потрібно виробити, придумати. Ця мета є нежиттєвою і нереальною, тому що саме поняття "абстрактна мета" передбачає її недосяжність, а кошти для її реалізації "не уявляє або уявляє нечітко" не лише суб'єкт, але і філософи-матеріалісти, що досліджують категорію "мета". Основну їхню думку можна висловити словами А. І. Яценко: мета як явище ідеально протистоїть матеріальному, як суб'єктивно-об'єктивне, як прояв свободи – необхідності, як відображення можливості протистояння дійсності [6, с. 74]. Подібні погляди філософів-матеріалістів щодо суб'єктивності мети стали підставою твердження, що управління і самоуправління, цілеспрямовані дії є прерогативою людини, тобто також суб'єктивні. У 40-50-х роках ХХ ст. це стало причиною заперечення "лженаук" - наук про управління, що зароджувались: кібернетики і програмування в біологічних організмах – генетики.

Згадка цілеспрямованості у визначенні поняття "управління" надає цьому визначенню антропоморфний відтінок, і воно, по суті, виявляється "не працюючим" за межами аналізу цілеполягаючої діяльності людини, оскільки філософська традиція передбачає використання поняття "мета" і похідних від нього лише стосовно людської діяльності. З цим не можна не погодитись. Тому цілком зрозумілими видаються заперечення деяких фахівців проти спроб побудови кібернетичних моделей природних комплексів або кібернетичної інтерпретації хімічних явищ, що описуються принципом Ле Шательє.

Філософська традиція передбачає використання поняття "мета" лише стосовно людської діяльності. Тому спроби зміни цієї категорії викликали досить енергійне заперечення низки філософів (Б. Вороновича, В. Габченко тощо), які вважають, що подібні трансформації можуть сприяти становленню в науці кібернетично офарбованого телеологізму. З цієї ж причини не можна вважати вдалим компромісне рішення у вигляді формування похідного від поняття "мета" поняття, хоча такий підхід вже зумовлений появою застережень про "мету в загальному сенсі" [7, с. 515], "доцільності" управління [8, с. 98].

Як же пояснити з точки зору діалектики об'єктивне існування цілей системи? Можливо, мають рацію теологи або телеологія і не праві філософи-матеріалісти, що відкидають об'єктивну мету? Щоб відповісти на дане запитання, з'ясуємо, що є основою науки діалектики. Діалектика – це наука про загальні зв'язки і розвиток. Поняття загального зв'язку як "загальне вираження залежності між явищами, відбиття взаємозумовленості їх існування та розвитку" у філософській науковій думці визначено досить розпливчасто, основний акцент у визначенні поняття "діалектика" як теорії традиційно падає на розвиток. Між тим передумовами розвитку, а значить, і діалектики, є питання збереження (стійкості) систем матеріального світу.

Вперше взаємозв'язок стійкості (збереження) і мінливості (розвитку) живих організмів досліджував Ч. Дарвін (1809-1882 рр.). До Ч. Дарвіна ці поняття в біології були метафізично розірвані. Так, стійкість (збереження) живих систем розумілася як їхня незмінність (Ж. Кюв'є, 1769-1832 рр.), а мінливість була абсолютизована і відірвана від стійкості (збереження) (Б. Ламарк, 1744-1829 рр.) [9, с. 132].

Ч. Дарвін говорив з цього приводу: Мабуть, деякі автори вважають, що факт збереження небагатьох видів з великого числа вимерлих форм ... різко суперечить уявленню про мінливість видів. Якщо припускати разом з Б. Ламарком, що всім видам властива якась вроджена тенденція до зміни і розвитку, чому я не бачу ніяких доказів, то це було б, безсумнівно, так. Оскільки ми бачимо, що деякі види нині пристосовані до широких коливань умов, ми можемо припустити, що такі види зберігаються незмінними і не вимруть протягом довгого часу [10, с. 168]. Еволюція живих істот відбувається шляхом природного відбору, завдяки якому зберігаються істоти, найкраще пристосовані [10, с. 138]. Краща пристосованість

належить до індивідуальних відмінностей істот, і тому, якщо такі відмінності найменшою мірою при незначній зміні зовнішніх умов більш сприятливі для їхнього збереження, то такі істоти зрештою повинні будуть мати більше шансів на збереження й розмноження [10, с. 154]. Іншими словами, система, як матеріальна цілісність, функціонує не в застиглих стандартних, а в умовах, що постійно змінюються, під впливом яких в системі відбуваються зміни. Зміни можуть бути спрямовані як у бік прогресу, так і в бік регресу, тобто сприяти її руйнуванню. Тільки прогресивний розвиток сприяє збереженню системи, а тому є передумовою, засобом збереження.

Отже, на основі загальнофілософських посилок доведено, що взаємодії систем матеріального світу носять цілеспрямований характер і спрямовані на забезпечення впорядковано стійкого стану систем, їхньої єдності (цілісності), тобто на самозбереження. Отже, самозбереження – і є об'єктивною метою матеріальної системи (об'єктивна необхідність), а закономірна (цілеспрямована) поведінка системи, спрямована на досягнення цієї мети, є сукупністю взаємодій, тобто "процесів взаємодії різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість, зміну стану, взаємопереходів" [11, с. 88], тобто самоуправління.

Точка зору, відповідно до якої управління є загальною властивістю, а також доказ цілеспрямованості взаємодії систем, піднімає на новий рівень проблему об'єктивного існування мети управління в будь-яких системах і будь-яких умовах. Вище доведено, що причиною гомеостатичної природи будь-якої системи, й, відповідно, причиною її існування є власна об'єктивна (головна) мета системи - підтримка свого гомеостазу, тобто самозбереження.

Інша об'єктивна реальність полягає в тому, що поряд з метою, яка зумовлює право на існування, система має функцію-обов'язок із здійснення мети вищестоящої системи. Звідси можна зробити висновок, що головним або основним системоутворювальним фактором є "головна мета" і "функціональна мета" системи. Вони і слугують ключем для створення загальної теорії управління.

Що є функціональною метою, у чому її відмінність від головної? Виходячи з положення, що будь-яка система одночасно існує як ціле і як частина, робимо висновок, що метою системи як цілого є самозбереження, тобто це власна мета системи, без реалізації цієї мети система існувати не може. Але, будучи в той же самий час частиною вищестоящої системи, тобто її підсистемою, система посідає в ній певне місце і виконує згідно з цим місцем певні функції. Від якості виконання підсистемою своїх функцій залежить збереження (виживання) вищестоящої системи, тобто досягнення останньою своєї головної мети.

Функція як відношення частини до цілого стала предметом опису, вивчення, дослідження багатьох видатних вчених. Найбільш показовим в цьому плані є наукові праці М.І. Сетрова. За М.І. Сетровим, функцію можна визначити як таке відношення частини до цілого, при якому саме існування або будь-який вид вияву частини забезпечує існування або будь-яку певну форму вияву цілого [12, с. 136]. Завдяки тому, що в системі властивості окремих елементів і структур виявляються як функції, система виявляється організованою. Організацією є лише така сукупність явищ, в якій властивості останніх виявляються як функції збереження цієї сукупності і виконання основної функції в цілісності вищого порядку [12, с. 138].

Визначивши функціональну мету як об'єктивну необхідність, можна розкрити сутність поняття "управління". Управління – це взаємодія між системою-частиною (підсистемою) і вищестоящою системою, спрямоване на досягнення функціональної мети - збереження вищестоящої системи.

Висновки. Виходячи з основних принципів діалектики, доведено, що в будь-якій системі існують дві об'єктивні цілі: головна (власна) – самозбереження і функціональна – збереження вищестоящої системи, в яку система входить як ча-

стина. Хоча офіційна філософія стверджує, що вважати управління філософською категорією немає достатніх підстав, з наведеного аналізу випливає, що управління і самоуправління є загально філософськими категоріями, а відправними точками теорії самоуправління та управління, основним системоутворювальним чинником, причиною існування систем, матерії в цілому, є філософські категорії "головна мета" і "функціональна мета" системи.

Вивчення особливостей історичного розвитку категорії "мета" в теорії управління переконує в справедливості твердження, що визначення об'єктивних цілей управління дотепер залишається предметом досліджень. Особливо важливим є проведення паралелей та визначення взаємозв'язку філософських поглядів і положень теорії управління. Це сприяло б прискоренню просування подальших теоретичних пошуків з даного напрямку дослідження.

Література

1. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. Т. 3 / Платон. — М.: Наука, 1970. — 479 с.
2. Лейбниц Г. В. Сочинения : в 4 т. Т. 4 / Г. В. Лейбниц. — М.: Мысль, 1989. — 554 с.
3. Маркс К. К критике гегелевской философии и права. Сочинения : в 2 т. Т. 1. / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М.: Наука, 1969. — 224 с.
4. Ленин В. И. Государство и революция. Полное собрание сочинений. Т. 40. / Владимир Ильич Ленин. — М.: Наука, 1971. — 103 с.
5. Трубников В. В. О категориях "цель", "средство", "результат" / В. В. Трубников. — М.: Высш. шк., 1968. — 147 с.
6. Яценко А. И. Целеполагание и идеалы / А. И. Яценко. — Киев: Наукова думка, 1977. — 275 с.
7. Свиницкий В. Н. Целесообразность : Т. 2 / В. Н. Свиницкий. — К.: Энциклопедия кибернетики, 1975. — 515 с.
8. Раппопорт А. Математические аспекты абстрактного анализа систем. Исследование по общей теории систем / А. Раппопорт. — М.: Прогресс, 1969. — 520 с.
9. Югай Г. А. Общая теория жизни диалектика формирования / Г. А. Югай. — М.: Мысль, 1985. — 256 с.
10. Дарвин Ч. Сочинения : Т. 3 / Ч. Дарвин. — М.: Мысль, 1953. — 168 с.
11. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. — 2-е изд. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 1456 с.
12. Сетров М. И. Организация биосистем / М. И. Сетров. — Л.: Наука, 1971. — 240 с.

References

1. Platon. Collection of Writings: in 4 Series. S. 3 / Platon. — Moscow: Nauka, 1970. — 479 p.
2. Leibniz G. W. Writings: in 4 Series. S. 4 / G. W. Leibniz. — Moscow: Idea, 1989. — 554 p.
3. Marx K. Critique of Hegel's Philosophy of Right. Writings: in 2 Series. S. 1 / K. Marx, F. Engels. — Moscow: Nauka, 1969. — 224 p.
4. Lenin V. I. The State and Revolution. Complete Collection of Writings. Vol. 40. / Vladimir Ilyich Lenin. — Moscow: Nauka, 1971. — 103 p.
5. Trubnikov V. On the categories of "goal", "vehicle", "result" / V. Trubnikov. — Moscow: High school, 1968. — 147 p.
6. Yatsenko A. Purposefulness and ideals / A. Yatsenko. — Kiev: Scientific idea, 1977. — 275 p.
7. Svintsitsky V. Expedience: Vol. 2 / V. Svintsitsky. — Kiev: Cybernetics Encyclopedia, 1975. — 515 p.
8. Rappoport A. Mathematical aspects of abstract analysis cictem. Research on general systems theory / A. Rappoport. — Moscow: Progress, 1969. — 520 p.
9. Yugay G. The general theory of life dialectic form / G. Yugay. — Moscow: Idea, 1985. — 256 p.

10. Darwin Ch. Writings: Vol. 3 / Ch. Darwin. — Moscow: Idea, 1953. — 168 p.
11. Great Encyclopedic Dictionary / [ch. ed. Y. Prokhorov]. — 2nd edition. — Moscow: Big Russian encyclopedia, 1998. — 1456 p.
12. Setrov M. The biosystems organization / M. Setrov. — Leningrad: Nauka, 1971. — 240 p.

© О. М. Таран-Лала, 2012

Рецензент

д.е.н., проф. Ю. С. Погорелов

УДК 658.011.1

О.С. Єфремов*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Визначено об'єктивну необхідність управління інноваційним розвитком підприємства. Представлено етимологічний, синтаксичний та лексичний аналіз сполучення "інноваційний розвиток". Визначено процесний, соціальний, технологічний, ринковий та стратегічний контексти подання інноваційного розвитку підприємства у дослідженнях вітчизняних вчених. Запропоновано розглядати інноваційний розвиток як опосередкований інноваційною діяльністю об'єкт управління.

Ключові слова: розвиток, інноваційний розвиток, управління, контекст, етимологія, синтаксис, лексика.

О.С. Ефремов

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Определена объективная необходимость управления инновационным развитием предприятия. Представлен этимологический, синтаксический и лексический анализ сочетания "инновационное развитие". Определены процессный, социальный, технологический, рыночный и стратегический контексты представления инновационного развития предприятия в исследованиях отечественных ученых. Предложено рассматривать инновационное развитие как опосредствованный инновационной деятельностью объект управления.

Ключевые слова: развитие, инновационное развитие, управление, контекст, этимология, синтаксис, лексика.

O. Yefremov

THEORETICAL GROUNDS FOR MANAGEMENT OF INNOVATION DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE

The objective necessity of management of innovation development of an enterprise has been researched. Etymologic, syntactic and lexical analysis of the word combination "innovation development" has been presented. Process, social, technological, market and strategic contexts of treatment of innovation development of an enterprise in research of native scientists have been described. It is suggested examining innovation development as a management object derivative of innovation activity.

Keywords: development, innovation development, management, context, etymology, syntax, vocabulary.

Постановка проблеми. Концепція інноваційного розвитку орієнтована на використання сучасних досягнень науки в промисловості. Лише постійне удоско-

* Єфремов О.С. – кандидат економічних наук, здобувач кафедри міжнародної економіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.